

Gevangen in Schnuttenbach & Democratie

Sjoerd van der Molen

Gevangen in Schnuttenbach

&

Democratie

Gevangen in Schnuttenbach
&
Democratie

Sjoerd van der Molen

Titel: Gevangen in Schnuttenbach & Democratie

Omslag: Kamp Amersfoort, Nationaal Archief

Schrijver: Sjoerd van der Molen

Afbeeldingen Democratie: freepik.com

NUR: 686-Moderne geschiedenis (1870-heden)

Copyright © 2025

Inhoud

Inleiding 7

Arbeidseinsatz 9

Kamp Amersfoort 12

Messerschmitt A.G. Augsburg 13

Ziekenhuis Gunsburg 15

‘Barackenlager‘ Schnuttenbach 15

De laatste maanden 17

Gevlucht en bevrijd 18

De lange tocht terug 19

Metallbau Offingen 21

Naschrift 24

Het rapport Hillen 27

80 jaar democratie 32

Wat is democratie en wat staat er op het spel? 34

Bedreigingen 36

Liegende politici, misinformatie en populisme 39

Misinformatie in Nederland 43

Vrijheid van meningsuiting 44

Inleiding

De Tweede Wereldoorlog heeft een ingrijpende invloed gehad op iedereen die deze bewust heeft meegemaakt.

In de loop van de jaren vervagen de sporen, de kapotgebombardeerde steden zijn hersteld en groter en bloeiender dan ooit. De opgeblazen of gebombardeerde bruggen zijn vervangen en voor de 2-baans wegen zijn moderne 4-baans autosnelwegen teruggekomen. De concentratie- en werkkampen zijn verdwenen of tot herdenkingscentra omgevormd. Mensen hebben het achter zich gelaten en zijn zich steeds minder bewust van wat er is gebeurd.

Zo ook in Schnuttenbach, een onbeduidend dorpje naast Offingen aan de Donau in de buurt van Augsburg in Duitsland. Daar was een werkkamp ingericht voor arbeiders van Metallbau Offingen, onderdeel van de Messerschmitt vliegtuigfabriek bij Augsburg. In dit dwangarbeiderskamp waren 349 Nederlanders gedwongen om te werken voor de Duitsers. Een aantal opgekomen voor de Arbeitseinsatz anderen opgepakt omdat ze ondergedoken waren of kleine vergrijpen hadden gepleegd.

In dit dorp werd in 1974 Thomas Gerhard Majewski geboren. Het barakkenkamp was gesloopt en ervoor in de plaats waren nieuwe huizen gebouwd. Hij groeide zorgeloos op in één van deze huizen zonder iets van de geschiedenis meegekregen te hebben, totdat hij op latere leeftijd via een dorpskroniek van het kamp hoorde. Dit maakte zoveel indruk op hem dat hij in het kader van zijn studie aan de Kunsthochschule Kassel, besloot hierover een documentaire te maken die in 2009 in première ging. De titel van deze documentaire is “Verborgen in Schnuttenbach”. In de film vertellen getuigen vanuit verschillende invalshoeken over hun ervaringen in Schnuttenbach tijdens de oorlog en komen ook voormalige kampbewoners aan het woord.

Het was dit kamp waar ook mijn vader, Tjeerd van der Molen, gedwongen werd een jaar voor de Duitsers te werken. Zijn verhalen hierover deelde hij spaarzaam, meestal na een specifieke vraag. De verhalen waren vaak somber en ingetogen, en zelden was er aanleiding tot lachen. De informatie die hij verstrekte heb ik door de jaren heen verzameld en gecombineerd tot een samenhangend geheel, en later aangevuld met externe bronnen. Ik heb geprobeerd om een zo goed mogelijk beeld te schetsen op basis van zijn mondelinge overlevering, 40 tot 60 jaar na datum. Later kreeg ik een rapport van het Rode Kruis in handen waarin de omstandigheden rond de groep gevangenen vanaf het vertrek uit Amersfoort worden beschreven. Hoewel er enkele detailverschillen zijn, komen de beschrijvingen in grote lijnen overeen.

Mijn generatie is geboren na de oorlog, in de periode van de wederopbouw. Wij hebben de verschrikkingen van de oorlog uit eerste hand meegekregen. Voor de generaties na ons zijn vrede en democratie bijna vanzelfsprekend, en daarom is het belangrijk om deze gebeurtenissen aan onze kinderen door te geven en hen eraan te herinneren dat dit nooit vergeten mag worden. Recente geopolitieke ontwikkelingen en de hernieuwde opkomst van fascisme maken duidelijk dat dit nog steeds noodzakelijk is. Democratie is een groot goed.

Het eerste deel van dit schrijven, “Gevangen in Schnuttenbach”, gaat over het leven van mijn vader en andere boerenjongens die gedwongen werden voor de bezetter te werken in Schnuttenbach en Offingen. Dit gebeurde als gevolg van het verlies van de democratie in Duitsland en Nederland.

Het tweede deel, “Democratie”, gaat in op de aspecten van het verliezen van de democratie in het algemeen en op de vraag wat we moeten doen om de democratie te beschermen.

Sjoerd van der Molen, April 2025

Arbeidseinsatz

Geboren in 1924, groeide mijn vader op in een boerengezin met 5 kinderen waarvan hij de tweede was, op het platteland van Jubbega-Schurega in de Zuidoosthoek van Friesland. Zoals toen gebruikelijk was is hij na de lagere school gaan werken bij een boer. Zwaar werk voor een twaalf of dertienjarige, met lange werkdagen en weinig vrije tijd. Bij zijn werkgever, Gerrit de Haan uit Hoornsterzwaag leerde hij dochter Wobbijge kennen waarmee hij verking kreeg. 16 jaar was hij toen de tweede wereldoorlog uitbrak. Toen de macht van het derde rijk al zijn keerpunt had bereikt zou deze oorlog zijn leven, net zoals dat van veel anderen, voor altijd veranderen.

De oorlog was in volle gang op 21 mei 1944. Op deze dag stijgen tenminste 532 bommenwerpers op vanaf verschillende vliegvelden in Engeland, voor verschillende bombardementen op Duitsland. Hiervan komen er 30 niet terug. Onder hen een Engelse Lancaster met 7 bemanningsleden aan boord, die bij Zwolle neerstort. Op deze dag werd mijn vader Tjeerd van der Molen in Jubbega-Schurega gearresteerd door de NSB¹.

Alle mannen tussen 18 en 45 jaar moesten zich melden om voor de Duitse bezetter te werken. Met 19 jaar viel hij binnen de doelgroep van de Duitsers. Om deze in 1942 door Hitler ingestelde 'Arbeidseinsatz' te ontlopen was hij vanaf de zomer van 1943 ondergedoken. Hij had zich niet gemeld en hield zich schuil. Onder de vloer bij buurman Tjeerd Boek was een schuilplaats ingericht waar hij zich bij onraad moest verstoppen. Thuis was een plek in het hooi gemaakt. Waarschijnlijk is hij verraden en de schuilplaats bleek niet afdoende. Hij is opgepakt, door een NSB'er genaamd

¹ *Nationaal Socialistische Beweging, autoritaire, anti parlementaire en extreemrechtse partij die collaboreerde met de nazi's.*

Lemke. Hierbij werd hem te verstaan gegeven “probeer niet te vluchten want ik schiet je neer als een hond”, om dit te benadrukken gaf hij zijn gevangene een klap in het gezicht met zijn pistool waarvan later het litteken nog zichtbaar was.

Wijbenga omschrijft zijn aanhouding in het boek `Bezettingstijd in Friesland`² als volgt;

"Op zondag 21 mei zag Klaas (Wijbenga noemt de NSB'er niet bij zijn werkelijke naam) de kans schoon om F 3,50 bijverdienste te maken. Op het groepshuis in Gorredijk zei de commandant (van Gorsel de schoolmeester uit Jubbega) dat hij drie mannen nodig had ter assistentie van de landwacht in Heerenveen. Ditmaal mocht hij het pistool lenen, waarmee een collega drie weken eerder zo dapper had geschoten. De tocht ging naar Jubbega-Schurega, maar de man die ze daar op het lijf vielen was uit ander hout gesneden dan Hendrik Veenstra. Ze hadden het vermoeden dat slager Hendrik Hielkema clandestien een varken had geslacht of zou kelen. Ze waren de woning al binnengedrongen, maar Hielkema kende zijn rechten. Toen hij zag dat er geen politieman bij was (dat moest officieel) riep hij "hier valt niets te zoeken, eruit!" De helden waren zo verbouwereerd dat ze afdropen. Hielkema wilde zien wat ze verder uitspookten en liep hen na. "Naar binnen" riep Klaas de Boer en dreigde met zijn wapen. "Ik laat me niet wegsturen; vooruit, van mijn erf" antwoordde Hielkema. Ze gingen inderdaad weg, maar namen een motorrijwiel, dat ze in zijn hok hadden gevonden mee. Hielkema zag ook dat ze het huis van zijn buurman en achterbuurman omsingelden. Bij de buurman troffen ze diens twintigjarige zoon³, Tjeerd van der Molen aan, die gearresteerd werd. Bovendien vonden ze daar een clandestien varken dat ook in

² *Bezettingstijd in Friesland, Deel 2 pag. 299.*

³ *Hij was 19 jaar*

beslag werd genomen. Diezelfde avond brak de bende in bij Andries Wedzinga, garagehouder in Oudehorne." Tot zover Wijbenga.

De hier 'Klaas de Boer' genoemde NSB'er, dit was niet zijn werkelijke naam, werd na de oorlog volgens Wijbenga veroordeeld tot 9 jaar gevangenisstraf.

Na zijn arrestatie brak er een onzekere tijd aan voor Tjeerd, voor zijn ouders, voor zijn broers en zuster en voor zijn vriendin, mijn moeder waarmee hij verkering had. Hij werd onmiddellijk overgebracht naar de gevangenis in Crackstate in Heerenveen⁴ en na de nacht daar in de cel te hebben doorgebracht, de volgende dag op transport gesteld naar het huis van bewaring in Leeuwarden, toen nog in het Blokhuis waar tegenwoordig een bedrijventrum is gevestigd.

Hier werden ze met 8 man in 1 cel geplaatst. Onder hen was een Valkema van Joure, die mijn vader 'locoburgemeester' noemde en een autospuiter genaamd Anema uit de Roodborststraat in Leeuwarden. Een grapjas uit Zwaagwesteinde schold door het raam van de gevangenis een buiten op wacht staande landwacht uit voor Jan Hagel. Waarop ze prompt uit elkaar gehaald en in aparte ruimtes werden gezet. Ze bleven ongeveer 2 weken in de gevangenis in Leeuwarden waarna ze op transport werden gesteld naar het doorgangskamp Amersfoort.

⁴ Op de plaats van de afgebroken gevangenis is nu een klein monument.

Kamp Amersfoort

Na enkele weken was er amper nog contact tussen mijn vader en het thuisfront. De aan gevangenen toegestuurde pakketten verdwenen en in oorlogstijd was correspondentie bijna niet mogelijk. In Amersfoort brachten zijn vader, Jan van der Molen en Ds. Bakker nog spulletjes omdat hij met niets was vertrokken. Ze brachten hem o.a. een horloge, hoge werkschoenen en een bruin pak kleren, welke hij later ruilde tegen brood.

Amersfoort was de ergste periode volgens mijn vader.

“Kamp Amersfoort was in verhouding met andere concentratiekampen, een klein en provisorisch kamp dat in de periode 1941 - 1945 onder toezicht stond van de Duitse politie. Verwaarlozing, honger, mishandeling en moord drukten een stempel op het verblijf van meer dan 35.000 gevangenen die korte of langere tijd gevangen waren in het kamp”, zo staat er te lezen op de website van het Nationaal Monument Kamp Amersfoort.

Dit komt overeen met de ervaringen van mijn vader. Gevangenen werden voor de kleinste vergrijpen soms publiekelijk afgeranseld tot de dood erop volgde. 5 dagen eenzame opsluiting, zonder eten, drinken, kleren en zonder een strozak in de beruchte strafbunker was voor veel gevangenen die dit overkwam het eindstation. De Duitsers hadden op de gevangenen kenmerken aangebracht, een rode bol voor mensen die als staatsgevaarlijk te boek stonden, een groene bol was voor de arbeidsweigeraars, de zo bekend geworden gele ster voor de Joden. Mijn vader bleef hier ongeveer 3 weken waarna hij in een groep per trein naar Duitsland vervoerd werd. De

Figuur 1 De pasfoto van zijn identiteitskaart zoals hij geregistreerd is in Amersfoort.

groep van in totaal zo'n 700 personen werd later gesplitst in 2 groepen, 1 groep ging naar Berlijn de andere bestaande uit zo'n 480 man waaronder mijn vader, naar Augsburg. Net voor zijn verjaardag op 4 juli 1944, terwijl het Rode Leger begint met het schoonvegen van de Oostzeelanden, komt de trein aan op het vliegveld van Gablingen bij Augsburg in het zuiden van Duitsland. Vanaf de treinreis van Amersfoort naar Gablingen is in 1946 een rapport opgemaakt over deze groep, i.o.v. het rode kruis, door Luitenant Hillen. Dit rapport is achterin integraal opgenomen.

Messerschmitt A.G. Augsburg

In de periode 1939-1945 heeft vliegtuigfabriek Messerschmitt A.G. Augsburg het complex van de stilgelegde kunstmestfabriek F.B. Silbermann in Offingen voor de vliegtuigbouw gebruikt.

De groep gevangenen wordt hier tewerk gesteld in deze voormalige chemische fabriek. De fabriek lag net buiten Offingen richting Schnuttenbach aan de spoorlijn, die liep tot in de fabriek. Een groep van ca 30 à 35 man moest uit een nabijgelegen gebombardeerde machinefabriek de bruikbare machines verwijderen. Deze machines werden op een trein gezet en moesten later door een andere groep weer gemonteerd worden in de fabriek in Offingen.

Een andere groep moest eerst een barak bouwen. Het kamp waarin de barakken stonden, bestond helemaal uit geprefabriceerde houten barakken en lag aan de weg van Schnuttenbach naar Baumgarten, links van de weg aan de rand van Schnuttenbach. Het zwaarbeveiligde Wehrmacht kamp zat tegen het kamp aangebouwd met alleen een prikkeldraad afscheiding ertussen. Tot het kamp klaar was in november sliepen ze in de fabriek. Zijn kampgenoten waren o.a.: de broers Bouwe Eenling uit Drachtstercompagnie en Gerke Eenling uit Drachten, Tjeerd Moed uit Leeuwarden, verder

Hendrik Numan uit Opsterland, Jan Slagman uit Lioessens, Eppe Wieringa uit Uithuizermeeden, Jan en Albert Feyen uit Smilde, Johannes Leicht plaats mij onbekend, Roelinus Vochteloos uit Smilde en Foppe Du Pont uit Garijp.

In het kamp zaten in totaal 349 Nederlanders waarvan gedurende het verblijf zeker 5 personen overleden zijn. De overlijdensdata zijn met potlood bijgeschreven op de persoonskaarten en slecht leesbaar. Onderstaande gegevens zijn aangevuld met informatie uit het Nationaal archief.

- Everardus Rijerse Hilversum (206)⁵, geboren 11-6-1923, overleden 17 okt 1944, Gunzburg, doodsoorzaak, ondervoeding,
- Johannes van Prooijen (274), Dirksland geboren 9 juli 1916. Overleden 15 sept 1944, Krumbach.
- Roelof Oosterveen Zuidwolde (291), geboren 20 apr 1920, ongehuwd, overleden 2 april 1945, in Gunzburg.
- Harke Wiersma Leeuwarden (315), geboren 11 jan 1921, ongehuwd, overleden, 15 maart 1945, Gunzburg.
- Lambertus van der Heijden (213) geboren 9 april 1922 St Oedenrode, overleden 23 januari 1945, Gunzburg.

Martinus Nolet (283), Amsterdam, getrouwd, geboren 17 jun 1918, gevlucht op 16 februari 1945. Hij heeft de oorlog overleefd en overleed in 1999 in 's-Hertogenbosch.

⁵ De nummers achter de naam verwijzen naar de "Sammelliste für an und abmeldungen von Ausländern" waarin alle 349 Nederlandse gevangenen geregistreerd zijn.

Ziekenhuis Gunzburg

Er heerste tyfus in het kamp, dit is zeer besmettelijk en komt waarschijnlijk door gebrekkige sanitaire voorzieningen. Op een zondag in oktober 1944 werd mijn vader voor 4 weken in een ziekenhuis opgenomen. Hij had koorts en ijde voortdurend, hij was erg ziek. Het ziekenhuis stond in het nabijgelegen Gunzburg, toevallig de geboorte plaats van Josef Mengele de wrede kamparts van Auschwitz. Mijn vader lag daar met Anton Krijgsman⁶ uit Rotterdam samen in een kamertje. Anton was ongeveer 3 jaar ouder en werkte bij de PTT waarschijnlijk bij wat toen de 'Telefoondienst' werd genoemd. Ze lagen in de zogenaamde "Auslanderbarak", tegenover het ziekenhuis, speciaal bestemd voor buitenlanders. Overdag was er een verpleegster die s 'nachts weg ging, waarbij ze de deur afsloot, of er luchtalarm was of niet. Hij was erg ziek. Toen mijn vader op donderdag of vrijdag bijkwam stonden dokter, verpleegster en de pastoor bij zijn bed. Ze hadden niet gedacht dat hij het zou halen.

De bedden in het ziekenhuis werden niet verschoond maar werden 'opgehoogd' met papier. Na 4 weken moest het ziekenhuis ontluisd worden en werd iedereen ontslagen.

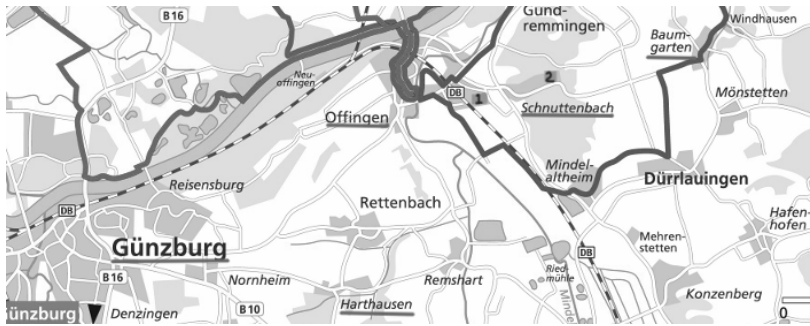
'Barackenlager' Schnuttenbach

Intussen was het kamp klaar en werd de groep daar gehuisvest. Bij gebrek aan voldoende arbeidskrachten moest er door de groep ook

⁶ Anton Krijgsman geboren 19 april 1924, komt niet voor op de 'Sammellijst', hij zat dus niet in hetzelfde kamp maar was wel in Augsburg werkzaam in de oorlog, hij is overleden in 2007. Dit blijkt uit gegevens van het Nationaal archief.

meegeholpen worden bij de oogst van de boeren in de omgeving. Mijn vader ging vanuit het ziekenhuis ook naar het kamp. Dat hij erg zwak was blijkt uit de opmerking die Bouwe Eenling maakte "Jij hebt geluk, jij haalt de nieuwe aardappelen niet" uiteraard als grapje bedoeld. Waarmee hij aangaf hoe zwaar ze het werken in de aardappeloogst onder deze omstandigheden vonden. Er was een kachelkje in de barak maar brandstof was altijd een probleem. Zo werd zelfs de bodem van de bedden opgestookt om het een beetje warm te krijgen en werd van de matras een hangmat gemaakt.

Het kamp lag op enkele honderden meters van de fabriek. Dagelijks werd twee keer te voet de tocht ondernomen waarvoor een strakke rij moest worden gevormd. Diegene die buiten de rij liep werd neergeschoten. Zodra er iets van waarde binnen bereik kwam, dat kon een sigarettenpeuk zijn of een rotte appel of peer, dan werd dit toch met alle risico's van dien soms snel ingepikt.

Figuur 2 Op deze kaart is de fabriek van Metallbau Offingen gemerkt met 1, nr. 2 is de plaats van het barackenkamp. De onderstreepte plaatsen speelden in 1944 een rol in deze geschiedenis.

Siebren Voordewind uit Bakkeveen was door Messerschmitt uitgeleend aan een boer die ook een steenbakkerij had. Dit omdat de boer had aangegeven anders geen stenen te kunnen leveren aan het kamp. Siebren Voordewind was een man van middelbare

leeftijd die thuis een vrouw met een aantal kleine kinderen moest achterlaten toen hij was opgepakt voor stropen. Bij de boer moest hij op de grote stookpot passen waarin aardappelen voor de ganzen werden gekookt. Meegesmokkelde aardappelen werden in de barak stiekem gekookt in een emmer onder een vuil hemd om de aardappelen te camoufleren en ook stiekem gegeten. Iedereen had voortdurend honger. In ruil voor een paar aardappelen kreeg Siebren de dagelijks verstrekte sigaret van mijn vader. Deze aardappelen hebben voor mijn vader een belangrijke rol gespeeld om te overleven.

De laatste maanden

De leiding van de fabriek, was fanatiek en er gingen geruchten dat er gewerkt werd aan een geheim wapen dat de oorlog zou beslissen. Volgens mijn vader waren het geen V1 of V2's, maar de toen nog onbekende straalvliegtuigen.

Een deel van de fabriek was verboden gebied voor de gevangenen, daar werden de motoren in de machines gebouwd waaraan de gevangenen hadden gewerkt. De gevangenen waren getuige van een testvlucht waar ze erg van onder de indruk waren.

Het werk in de fabriek bestond uit het maken van onderdelen voor vliegtuigen. Er werd zoveel mogelijk vertraagd en gesaboteerd, zonder dat het in de gaten mocht lopen want lijfstraffen werden niet geschuwd. Er was een bewaker in het kamp genaamd Braun. Hij was ook mee verantwoordelijk voor de gang van zaken in het kamp en had bij de gevangenen een slechte reputatie. Deze Braun had gezorgd dat de gevangenen een dag niet in de fabriek waren wegens materiaal schaarste, het was toevallig de enige vrije dag die ze ooit gehad hebben. Op deze dag is de fabriek beschoten door

vliegtuigen. Vlak voor de beschieting stonden er 3 vliegtuigen klaar om afgeleverd te worden. Na de beschieting lagen de vliegtuigen in puin. Van deze Braun dacht mijn vader achteraf dat hij aan de goede kant zou hebben gestaan. Hij zou ook, naar verluid in het geheim, foto's hebben gemaakt, die ook in het bezit van mijn vader waren, van een begrafenis van 1 van de gevangenen.

Tegen het einde van de oorlog mochten de gevangenen buiten het kamp in nabijgelegen dorpen komen met een pasje. De bevolking was behulpzaam maar werd als het even kon toch bestolen door de kampbewoners die honger hadden. Van december tot mei kwam mijn vader op zondag vaak bij de fam. Hemminger in Baumgarten, de plaatselijke scheper van ongeveer 60 jaar oud. Hij snoeide daar in ruil voor een maaltijd de boomgaard. Deze familie bestond uit vader, moeder en 2 oudere schoondochters die beiden de man hadden verloren in de oorlog. Eén sneuvelde aan het oostfront de andere bij Kleef. Mevr. Hemminger vroeg of Kleef in Duitsland of in Nederland lag. Ze was blij te horen dat haar zoon op eigen grond was gesneuveld. De laatste zondag kwamen daar 2 vrachtwagens met Duitse militairen. Onder hen eentje die Nederlands sprak. Deze raadde hem aan om bij de familie te blijven en niet terug naar het kamp te gaan omdat de bevrijders er aan kwamen. Dat wilde mijn vader niet omdat zijn maten in het kamp waren en hij er dan alleen voor stond.

Gevlucht en bevrijd

Op 20 april 1945 wordt het ziekenhuis waar mijn vader 4 weken verbleef, 'Kreis Krankenhaus Gunzburg' gebombardeerd. Op 29 april 1945 wordt concentratiekamp Dachau door de Amerikanen bevrijd en trouwde Hitler met Eva Braun. Binnen 24 uur zou hij zelfmoord plegen.

Op die zondag, de 29e april, komt de Lagerführer tot hun schrik vertellen dat ze de volgende dag op transport naar Berlijn zouden worden gesteld. s' Avonds bleek echter de bewaking te zijn gevlucht voor de naderende geallieerden, waarbij de poort open was gelaten. Met 8 man zijn ze toen over de weg het bos in gevlucht.

Die nacht en de maandag erop hebben ze met de nodige pauzes omdat de gezondheid sterk te wensen over liet, gelopen totdat ze in Harthausen aankwamen. Daar hebben ze de bevrijding afgewacht die op de daaropvolgende donderdag plaatsvond. Bij de familie Michael Hens de plaatselijke smid, vond mijn vader tijdelijk onderdak. Tijdens de eigenlijke bevrijding door de Amerikanen bevonden ze zich in de kelder van de plaatselijke bierbrouwerij waar beschutting werd gevonden, samen met de hele bevolking, naast het huis en de smederij van de familie Hens. In de dagen dat hij bij de familie Hens was, moest hij met dochter Betty van 16 jaar naar het aardappelland. Hij dacht zelf dat het mogelijk was om voor eventuele ongelukjes die ze had gehad met de soldaten, 'bevrijders', waar ze verplicht naar toe moest, een excuus te kunnen zijn. De volgende dinsdag zijn twee man naar de Franse bezetter geweest om te bewerkstelligen dat ze naar huis konden. De kapitein vertelde dat ze de volgende dag op transport konden.

De lange tocht terug

Het viel zwaar tegen dat ze eerst 15 Km in de verkeerde richting gingen, naar Lauingen a/d Donau, waar in de plaatselijke combinefabriek een verzamelpunt was ingericht vanwaar ca. 300 man op transport moesten. Dit duurde lang omdat de Franse bezetting eerst vervoer voor Fransen regelde, dan voor Belgen en dan pas voor de Nederlanders.

De terugreis verliep met reisgenoten, het merendeel van Smilde met een groepje van 8 man. Van de terugreis weet ik dat het laatste deel

via Charleroi, Brussel, Oudenbos, Deventer, en Haulerwijk ging. Het eerste deel is mij niet overgeleverd. Door de oorlog waren veel wegen vernield, bruggen vernietigd en was reizen over een dergelijke afstand dan ook geen kleinigheid. Uitgemergeld en verzwakt werd de terugreis aanvaard. Onderweg heeft een reisgenoot de laarzen van een dode Duitse soldaat "gekregen", zijn eigen schoenen waren kapot. In Brussel kregen ze zakgeld van het rode kruis voor de kermis. In Oudenbosch hebben ze in één van de vele kloosters daar geslapen, na veel aandringen en droevige verhalen hebben ze benzinebonnen gekregen, waarna een vrachtauto werd gecharterd naar Deventer. Hier ontmoeten ze een Limburger of Brabander met 2 fietsen, onderweg om iemand uit het noorden op te halen. Mijn vader heeft toen de tweede fiets gekregen, de anderen gingen lopend verder naar Smilde. Vanaf de IJsselbrug gingen ze met de fietsen op een vrachtauto mee tot Assen. Van Assen weer verder op de fiets via Veenhuizen naar Haulerwijk, hier vandaan ging de eigenaar naar Bergum. Mijn vader mocht de fiets mee als hij zorgde dat de fiets weer in Bergum kwam. Op 23 mei 1945 was hij weer thuis. Zijn broer Jappie (Jacob), heeft de volgende dag de fiets weer naar Bergum gebracht.

Metallbau Offingen

De fabriek in Offingen was in tweeën gedeeld. Een gedeelte waar de groep arbeiders zich vrij konden bewegen en een deel dat afgesloten was en waar een kleine groep toegang had en die streng werd bewaakt.

De vraag is waar hield Metallbau Offingen zich mee bezig m.a.w. waar werkten de mannen aan? Ze maakten onderdelen en ook delen van de romp voor vliegtuigen. De fabriek was ingericht met o.a. draaibanken, freesbanken en wat verder in een machinefabriek nodig was. Binnen de groep arbeiders was bekend dat er aan zwaar geheime vliegtuigprojecten werd gewerkt. Ze dachten dat het een nieuw soort vliegtuig zou zijn dat de oorlog ten goede zou kunnen keren voor Duitsland. Mijn vader gaf aan dat ze een testvlucht van een straaljager hadden gezien waar ze zwaar van onder de indruk waren. Tot zover de mondelinge informatie van mijn vader. Wat is er nu over bekend?

De leiding van Metallbau Offingen en het kamp was vanaf 26 juli 1944, in handen van Wolfgang Nebel. Of de volledige titel: Hauptmann, Führer, Sonderkommando 'Nebel'. In 1944 schijnt hij toegevoegd te zijn aan de staf van de Luftwaffe.

Het is duidelijk dat Duitsland in het geheim werkte aan geavanceerde vliegtuigprojecten om superieure technologie te ontwikkelen. ‘Sondercommando Nebel’, speelde daar een belangrijke rol in met betrekking tot de Messerschmitt vliegtuigen. Messerschmitt AG was één van de belangrijkste vliegtuigfabrikanten en gevestigd in Augsburg. Metallbau Offingen werd ingezet voor de ondersteuning van de bouw en het maken van prototypes van twee soorten vliegtuigen.

- De ME262, de eerste straaljager in de wereld die in 1942 zijn eerste vlucht maakte en vanaf 1944 operationeel werd ingezet.
- De ME264, ook wel Amerika bomber genoemd. Dat was een langeafstandsbommenwerper, gemaakt om de VS te kunnen bereiken. Dit ambitieuze plan is echter niet afgemaakt voor de oorlog tot een einde kwam.

Beide projecten vielen vanaf 26 juli 1944 onder ‘Sondercommando Nebel’ die de opdracht had om een prototype van de ME264 te maken en te testen. Een prototype van de ME264 zou zijn vernietig tijdens een geallieerd bombardement op 18 juli 1944. Door veelvuldige problemen tijdens testvluchten verloor het vliegtuig aan vertrouwen.

Generaal Feldmaarschalk Erhard Milch had de leiding over de bouw van de prototypes. In begin 1944 wilde Milch in overleg met Herman Göring, opperbevelhebber van de Luftwaffe en plaatsvervanger en beoogd opvolger van Hitler, de bouw stopzetten om middelen vrij te maken voor de straaljager ME262. Hij zei hierbij “De ME264 zal de oorlog niet winnen maar de ME262 wel, daarom moeten alle inspanningen gericht zijn op de laatste”.

Op 18 oktober 1944 gaf Göring bevel de productie van de ME264 definitief te annuleren. Bij Messerschmitt gingen ze echter door om een commerciële versie met een bereik van 12.000 km te maken met een laadvermogen van 4000 kg. Algemeen wordt aangenomen dat Messerschmitt dit deed om zijn werknemers van het Russische front te houden.

Figuur 3 Het enige dat overbleef van één van de overgebleven Me 264-prototypes in aanbouw. De locatie van deze foto zou Metallbau Offingen kunnen zijn, waar het tweede en derde prototype onder toezicht stonden van Sonderkommando Nebel.

Het is aannemelijk dat de kamparbeiders van Metallbau Offingen, voor het doorontwikkelen van de straaljager zijn ingezet en mogelijk tot 18 oktober 1944 aan de ‘Amerika bomber’ hebben gewerkt.

Naschrift

Na de oorlog is mijn vader eerst zelfstandig boer geweest. Hij is later voor de CAF, een landbouw corporatie, gaan werken als Pluimveeselecteur en later als vertegenwoordiger. Hierbij kreeg hij de man die hem gearresteerd had als klant. Eénmaal heeft hij geprobeerd met deze man over het onderwerp te spreken, deze wilde echter van niets weten waarbij het verder gebleven is.

Mijn vader is nooit terug geweest op de plek waar hij een jaar gedwongen verbleef. Een poging daartoe in de 70'er jaren samen met zijn broer Hansje (Johannes) strandde om niet helemaal duidelijke reden. De afstand was met het toen ter beschikking staande vervoer en de veel minder goede verbindingen een reden.

In 1999 ben ik met mijn gezin in Offingen geweest en hebben we de plekken waar hij is geweest voor hem gefilmd. Tot in 1999 stond de fabriek waar ze werkten bijna in dezelfde staat zoals hij was hersteld na de laatste beschieting en ook als toen mijn vader er werkte. Het spoor lag er ongebruikt en verroest bij, nog steeds tot in de fabriek. Waar eerder kunstmest van de lopende band rolde stond nu een kleine verpakkinglijn voor potgrond.

Waar eerder het kamp lag stond nu een woonwijk. De man die ik hier aansprak stond naast zijn woning. Zijn moeder, ze was de vorige dag hier overleden, was na de oorlog hier gehuisvest als repatriërende Duitse vluchteling. Hij kon precies vertellen hoe het was geweest, waar het kamp had gelegen. Ik kreeg een afbeelding van hem van het kamp, afgedrukt op een kalender.

De barakken zijn na de bevrijding in gebruik geweest als opvangcentrum voor terugkerende Duitse gevangenen uit Polen en Rusland en aansluitend als krijgsgevangenkamp voor SS'ers. Vanaf 1946 zijn er uit Hongarije en Sudetenland verdreven Duitsers opgevangen. In 1949 zijn de barakken verbouwd tot 8 stuks 2

kamer woningen en vanaf 1954 zijn deze woningen stelselmatig vervangen door dubbele huizen met twee verdiepingen waardoor het woongebied “Waldsiedlung” is ontstaan.

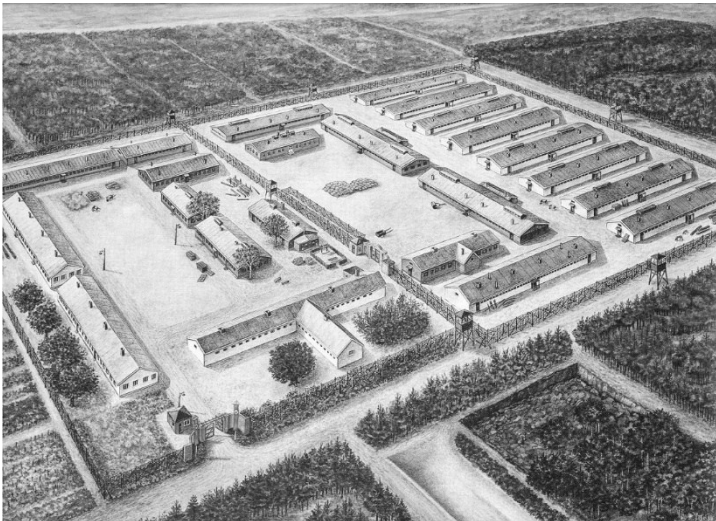
De schuilplaats in huis van de buurman in Jubbege-Schurega waar mijn vader was ondergedoken werd bij een verbouwing in de 70’er jaren herontdekt en in zijn geheel overgebracht naar het verzetsmuseum in Leeuwarden waar hij enige tijd is tentoongesteld.

Verder dan een vermelding van zijn naam in het boek van Wijbenga, ‘Friesland in bezettingstijd’ en zijn pasfoto in het archief van kamp Amersfoort is er hier niets dat nog herinnert aan deze voor de direct betrokkenen zo aangrijpende gebeurtenis.

In december 2007 mochten we aanwezig zijn bij de première van de documentaire ‘Verborgen in Schnuttenbach’, die is gemaakt met ondersteuning van de Hessische Filmförderung, door en onder regie van Thomas Majewski uit Kassel. De indringende documentaire geeft een beeld van hoe verschillende personen, gevangenen en dorpsbewoners van Schnuttenbach, deze periode hebben ervaren door ze zelf aan het woord te laten. Majewski is opgegroeid in de woningen die uit het kamp zijn ontstaan maar hij hoorde pas in 1998, via een dorpskroniek, dat er een gevangenkamp op die plek had gelegen. In de documentaire gaat hij op zoek naar het antwoord op de vraag waarom hij pas op latere leeftijd hoorde van het barakkenkamp. In de gesloten gemeenschap werd er niet over gesproken.

Figuur 4 Het voormalige barakkenkamp "An der Waldsiedlung" van de kalender 700 jaar Schnuttenbach uit 1998.

Figuur 5 Kamp Amersfoort, van de meest rechtse rij met barakken waren de bovenste 5 gevangenenbarakken.

Het rapport Hillen

Het rode kruis was in het bezit van een getypt rapport opgemaakt in 1946 door Luitenant Hillen, blijkbaar een militair. Het rapport heeft de titel "Werkrapport 19. Transport Amersfoort-Offingen" d.d. 22-6-1944. Hierin beschrijft hij, vanaf het transport uit Amersfoort, de omstandigheden van de groep gevangenen.

1433

Informatie bureau van het
Nederlandsche Rode Kruis
Vlamingstraat 2,
92-GRAVENHAGE.

R.V.O.

c[62], 372.1 "44.06.22"
22.6.44

Afdeling B.
Werkzaamheden voor de
Missie (M.t.O.)

WERKRAPPORT 19.

Transport Amersfoort-Offingen d.d. 22-6-1944.

KORTE HISTORIE:

Lt. J.M.A.Hillen, Weteringkade 117, Den Haag deelt o.a. het volgende mede:

In de nacht van Woensdag op Donderdag (21/22 Juni 1944) werd een transport gevangenen uit het Polizei-Durchgangslager te Amersfoort naar Duitsland weggevoerd. De bewaking was in handen van Duitse politie, Nederlandsche politie en gewapende NSB leden. Zover dit na te gaan was kon men per 2 man één bewaker rekenen. Ontvluchten was praktisch onmogelijk. Doordat een grote omweg werd gemaakt duurde de tocht naar het station Amersfoort ongeveer 2 uur. De meeste gevangenen hadden open voeten, moesten met zware koffers lopen, zodat het geheel erg inspannend was. Om 4 uur des nachts zette de trein zich in beweging richting Arnhem-Emmerich. De gordijntjes in de trein moesten dicht worden gehouden. Als voedsel was medegegeven een brood, wat boter en een stuk kaas. Het uiteindelijke doel van de reis was niet aan de gevangenen bekend. Aan de grens werd de bewaking verwisseld en werd de Grüne Polizei ingeschakeld. Wat opviel, toen de Grüne de bewaking in handen had, was, dat de gordijntjes open mochten en dat hun houding veel soepeler was. Zelfs maakten verschillende leden dezer Politie de gevangenen opmerkzaam op de gebombardeerde steden en

vertelden welk leed was geleden. Ook werd steeds verteld waar of men zich bevond. Na een reis van ongeveer 20 uren stopte de trein om het transport uit te laten stappen. Gemeld moet nog worden, dat de trein een personentrein was en dat 7 à 8 gevangenen zich in een coupé bevonden. Uitgestapt zijnde werd een colonne gevormd. Wie voor de ontvangst van dit transport aanwezig waren is niet bekend. In normaal tempo ging het transport het onbekende tegemoet en arriveerde in Kriegshaber⁷, waar een grote kazerne stond. Dit gebouw zou voor enige tijd de verblijfplaats zijn van 350 man. Deze kazerne was groot en herbergde diverse nationaliteiten. Een gedeelte was bestemd voor Engelsche krijgsgevangenen, een gedeelte was ingeruimd voor soldaten van Badoglio⁸, verder mochten op de bovenste etage de nieuwaangekomen Nederlanders vertoeven, terwijl het overige gedeelte werd bewoond door Polen, Russen, Fransen, Slowenen e.a. Deze personen waren "Freie Arbeiter" en stonden niet onder bewaring. De zolder, aan de Ned. gevangenen toegewezen was tamelijk groot, echter te klein voor 350 man. Ramen waren er haast niet meer aanwezig, wel met prikkeldraad betimmerde venster. De komst van dit transport was niet voorbereid, zodat de slaapgelegenheid zeer miniem was. Dekens waren er maar weinig zodat in eigen kleding de nachtrust werd genoten. De volgende dag voelde men zich enigszins gebroken, overigens was de stemming vrij goed. De meeste gevangenen hadden clubjes gevormd en discussieerden over de toekomst. De enige belangrijke vraag was altijd, hoelang zal dit nog duren. Appèl werd gehouden, De Gestapo- kwam ook naar opwachting maken. Verder waren aanwezig verschillende leden van Messchersmitt. De bedoeling was, dat Messchersmitt de beschikking kreeg over dit transport. De bewaking was in handen van de Deutsche z.g. Werkschutz, die gewapend was met geweer en karabijn. Was Vrijdag de 23e Juni de eerste dag in

⁷ Een stadsdeel in het westen van Augsburg.

⁸ Badoglio was een Italiaanse generaal.

het verblijf te Kriegshaber bij Augsburg, Maandag d.a.v. zou de eerste werkdag zijn. .

In Offingen a/d Donau ongeveer 45 KM van Augsburg, stond een kunstmestfabriek. In deze fabriek lagen duizenden kilos kunstmest opgestapeld. De bedoeling was, dat deze fabriek werd omgebouwd in een Messerschmitt fabriek, en voor de ontruiming werden de Nederlanders gebruikt.

Zo vertrok dan elke dag met de trein het transport van Augsburg naar Offingen. Om half 4 soms 4 uur was het opstaan reeds geblazen en om 4.45 vertrok de trein. Des avonds om 22.00 uur, dikwijls later, kwam het transport weer terug. .

Het is te begrijpen, dat men steeds zwaar vermoeid huiswaarts keerde en dat de gezondheidstoestand van velen hard achteruitging.

Ondanks de ligging, voeding en weinig nachtrust was de gezondheidstoestand over het algemeen genomen goed.

"Het eerste euvel waarmede te kampen, was, was impetigo e.d. Scabiës⁹ deed zich ook herhaaldelijk voor.

Men was van plan het transport niet in Augsburg te laten blijven doch naar Offingen over te brengen. Dit geschiedde dan ook na enige tijd. "In Juli (eind) ging het geheel over naar Offingen. Het voordeel was dat niet elke dag meer behoefde te worden gereisd, zodat meer nachtrust verzekerd was.

Een nieuwe periode werd ingeluid.

De mentaliteit van diverse gevangenen beneden was beneden alle peil. Enkele ontzagen zich niet het weinige van andere te stelen, of feiten van sabotage aan de lagerfuhrer te melden. Hierdoor ontstond een groot wantrouwen. Alleen enkelen groepen van te vertrouwen gevangenen werden automatisch gevormd. Een kerngroep werd o.a, gevormd door oud-illegalen die wisten waarom zij

⁹ Infectieziekte veroorzaakt door een mijt.

gevangen waren en die ook hun plicht in gevangenschap nakwamen.

"De Baustelle vormde een groep mensen die een lager in elkaar moesten zetten. Toen dit lager klaar was, kwam er een wezenlijke verandering in het geheel. De Luftwaffe werd naar Offingen gedetacheerd¹⁰ en tewerkgesteld in Metalbau. De bevolking van Offingen leefde erg mee. Velen hebben hun gezondheid te danken aan de goedheid van de boeren en inwoners. Op geheimzinnige wijze wisten zij levensmiddelen in het kamp te brengen en berichten door te geven.

Geslagen werd er naar omstandigheid veel. De ergste gevallen van ziekte en mishandeling werden naar het ziekenhuis te Gunsburg overgebracht.

Te Kerstmis kwam een onverwachte ommekeer in het geheel. Onder bepaalde voorwaarden werden de gevangenen vrijgelaten. D.w.z. ze kregen enige bewegingsvrijheid en mochten zelfs naar de kerk en zich vrij in het dorp bewegen. Het resultaat was dan ook, dat velen kerstmis ergens goede burgers vierden en naar het kamp kwamen met grote hoeveelheden brood en levensmiddelen, die door de wacht werden afgenomen.

Tegen de tijd dat de Amerikanen Offingen naderden, werd eensklaps op een Zondagavond het kamp ontruimd. Enkelen bleven achter, Onder bewaking werd men weggevoerd. Men heeft zelfs eerst het plan gehad alles in een steengroeve te drijven¹¹ en aldaar af te maken. Dit is echter verhinderd kunnen worden. Offingen werd April 1945 door de Amerikanen bevrijd¹².

D.d. 17-11-1946

¹⁰ Hier wordt geen datum genoemd maar mogelijk is dit het moment dat Sondercommando Nebel de leiding en bewaking over heeft genomen.

¹¹ De lagerfuhrer kondigde transport naar Berlijn aan. Het kamp was naast een steengroeve gelegen. De werkelijke plannen zullen niet meer duidelijk worden.

¹² Omdat de SS zich in het dorp verschanst had, hebben de Amerikanen gedreigd het dorp te bombarderen, waarna de bevolking de SS "verwijderde" uit het dorp. De bevrijding was daar.

Democratie

Wat belangrijk is, is niet alleen om de overwinning van de democratie te behalen, maar om de democratie te behouden.

Nelson Mandela

80 jaar democratie

We hebben 80 jaar democratie achter de rug sinds de bevrijding in 1945 en dat is niet vanzelfsprekend.

Na de Duitse inval in Nederland op 10 mei 1940, ontbond de bezetter het Nederlandse parlement, schafte verkiezingen af en werden politieke partijen verboden, met uitzondering van de Nederlandse Nazipartij NSB. Van vrijheid van pers en persoonlijke meningsuiting was geen sprake meer. De bevolking werd onderdrukt en geterroriseerd.

De informatie in dit schrijven biedt inzicht in de mechanismen van een democratie en wat er mis kan gaan. Wat we daarmee kunnen verliezen hebben we ook kunnen zien en lezen in “Gevangen in Schnuttenbach”.

Vrijheid, in welke vorm dan ook, is een groot goed.

Einstein zei ooit: *“Alles dat werkelijk groots en inspirerend is, is gecreëerd door een individu dat kon werken in vrijheid”*.

De vrijheid wordt door veel mensen als vanzelfsprekend ervaren omdat het tijdens zijn of haar leven er altijd al was. Maar we mogen niet vergeten dat we deze vrijheid hebben te danken aan onze democratie, met al haar tekortkomingen want de perfecte democratie bestaat niet.

Onze democratie hangt echter aan een zijden draadje. Kijk maar naar andere Europese landen, recente ontwikkelingen in Hongarije en Roemenië stellen niet gerust, maar vooral ook naar de VS waar de vrijheid flink onder druk staat. Kortom we leven in een wereld waar onze vrijheid aan bedreigingen onderhevig is en waar veel mensen zich onvoldoende van bewust lijken te zijn.

Het verlies van democratie in Duitsland voor de Tweede Wereldoorlog kwam doordat de Duitse republiek bezweek onder een

economische crises, waarna Hitler via wettelijke én gewelddadige middelen de democratie uitschakelde en daarmee een totalitaire dictatuur vestigde.

Na de Eerste Wereldoorlog werd Duitsland een democratische republiek, ook wel de Weimarrepubliek genoemd. Hij bestond van 1919 tot 1933. Deze nog jonge democratie kampte met economische crises, hyperinflatie, een forse depressie en politieke instabiliteit. Daardoor kwam het extremisme op in de vorm van de Nationaal Socialistische partij NSDAP. Hindenburg was de president. De nazi's onder leiding van Adolf Hitler, wonnen aan populariteit door beloften van herstel, nationalisme en 'Duitsland voor de Duitsers'. Bij verkiezingen groeide hun zetelaantal, vooral na 1930. Dit mondde uit in de Rijksdagbrand, een brand op 27 februari 1933, waarbij het Duitse Rijksdaggebouw (parlementsgebouw) in Berlijn grotendeels uitbrandde. Na de brand, waarvoor de nazi's de communisten beschuldigden, werden in een verordening de grondrechten opgeschort en werd de oppositie de kop ingedrukt. In maart 1933 kreeg Hitler via de "Ermächtigungsgesetz" bijna onbeperkte wetgevende macht, waardoor het parlement zichzelf buitenspel zette. Oppositiepartijen werden verboden, vakbonden opgeheven en de pers gecensureerd. In juli 1933 was Duitsland een eenpartijstaat onder de NSDAP. Na de dood van Hindenburg in 1934 combineerde Hitler de functies van kanselier en president, waarmee de democratie volledig was vernietigd.

De vraag is hoe we ons tegen de bedreigingen van de democratie kunnen beschermen, want elke democratie is het waard om deze met hand en tand te verdedigen.

Dit begint met te weten wat onze democratie is en wat er op het spel staat.

Wat is democratie en wat staat er op het spel?

Democratie gaat in beginsel over de vraag waar de macht ligt binnen een land. In een democratie worden die machten verdeeld. In Nederland kiest **het volk** politici, die **politici** maken wetten en **justitie** handhaaft die wetten. Drie machten die elk hun verantwoordelijkheid hebben.

Idealiter ligt de macht dus bij het volk. Burgers hebben het recht om deel te nemen aan politieke besluitvorming en door verkiezingen hun vertegenwoordigers te kiezen. Dit stemrecht is een privilege, een kans om invloed uit te oefenen maar ook een verantwoordelijkheid, de basis van de democratie. Of zoals de Amerikaanse activist en filmmaker Michael Moore het zei:

“Democratie is geen kijksport, het is een participerend evenement. Als we niet meer participeren houdt het op een democratie te zijn”.

Iemand die niet stemt moet er zich van bewust zijn dat hij akkoord gaat met de slechtst mogelijke uitkomst van de verkiezingen.

Kernwaarden van democratie zijn vrijheid, gelijkheid, rechtsstaat en bescherming van mensenrechten.

Onze democratie brengt ons vrijheid van meningsuiting en persvrijheid. Zonder democratie zullen deze al snel worden beperkt waardoor censuur en kritische stemmen onderdrukt worden.

Vrijheid van meningsuiting komt ook met verplichtingen, zoals elkaar respecteren, de waarheid zoeken, niet discrimineren en de wet te respecteren.

De grondlegger en eerste president van de VS, Georg Washington (1789 tot 1797) zei het als volgt:

“De vrijheid van meningsuiting kan worden afgepakt, en dan zullen we dom en stil als schapen naar de slachtbank worden geleid”.

Hij voorspelde daarmee precies wat er in de tweede wereldoorlog gebeurde met iedereen die niet “van het juiste ras” was. Daardoor werden miljoenen mensen vermoord, bijna 6 miljoen joden, bijna een half miljoen Roma, meer dan 10.000 homoseksuelen en vele anderen.

Dat brengt ons bij de vraag wat brengt onze democratie: Laten we beginnen met de rechtsstaat met gelijkheid voor de wet. Zonder willekeur en machtsmisbruik met fundamentele mensenrechten, privacy en vrijheid van vereniging. We hebben de mogelijkheid om te participeren en invloed uit te oefenen.

Er is controle over de macht, scheiding van macht en vrije media wat ons weghoudt van corruptie en autoritarisme. Dit is wat we in 2025 in de Verenigde staten van Amerika gruwelijk mis zien gaan.

De democratie brengt stabiliteit en vrede en zoekt naar, vreedzame conflictoplossing. Dat lijkt soms anders als we sterke taal van de NAVO horen. Maar dat is nog steeds een vreedzame, defensieve organisatie, die grenzen en andere landen respecteert. Elk land in het bondgenootschap doet op vrijwillige basis mee. Maar om je te kunnen verdedigen tegen agressie en partijen die de democratie in gevaar brengen moet je wel de juiste middelen hebben. Anders gezegd, met een knuppel kun je je niet verdedigen tegen een geweer.

Democratie is dus essentieel voor vrijheid, rechtvaardigheid en stabiliteit. Zonder democratie verliezen we niet alleen onze rechten, maar ook de mogelijkheid om samen te werken aan een betere toekomst. We hebben dus veel te verliezen.

Bedreigingen

Wat zijn dan de risico's waaraan we bloot staan?

POLARISATIE

Polarisatie, het vergroten van tegenstellingen tussen groepen, en verdeeldheid was een belangrijke aanleidingen voor de hervervkiezing van Trump in de VS in 2024. De democraten en republikeinen werkten niet meer samen. Deze verdeeldheid splitste de samenleving in vijandige groepen. Dit brengt niet alleen politieke stagnatie, er worden bv geen wetten meer gemaakt of aangepast, maar daarmee verliezen we ook het vertrouwen in democratische instellingen.

POPULISME

Populistische leiders vergroten de tegenstellingen tussen groepen en kunnen democratische normen en instellingen ondermijnen door zichzelf boven de wet te plaatsen en kritiek te onderdrukken. Autoritaire tendensen leiden tot machtsconcentratie en het uithollen van 'de controlemechanismen en de rechterlijke macht.

NEP NIEUWS

Dan is er nog desinformatie & propaganda. Valse informatie en propaganda verstoort het publiek debat en tast het vertrouwen in media en instellingen aan. We weten niet meer wat we kunnen geloven, kijk naar de sociale media die gebruikt worden in hybride oorlogvoering. In 2024 was Roemenië het eerste land waar de

verkiezingen ongeldig werden verklaard vanwege buitenlandse inmenging vooral via social media.

MACHTSMISBRUIK

Corruptie en machtsmisbruik is een belangrijke bedreiging omdat die het vertrouwen in de overheid ondermijnt en leidt tot ongelijkheid, onrechtvaardigheid en machtsmisbruik door politici of ambtenaren. Corruptie aanpakken, zoals in Frankrijk in maart 2025 met Marine Le Pen gebeurde, is dus een belangrijk democratisch proces.

ONAFHANKELIJKE JUSTITIE

Verder kunnen we noemen, aantasting van de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht waardoor wetten en regels door machthebbers kunnen worden genegeerd. Dit zien we in 2025 in de VS waar rechterlijke uitspraken door de regering van Trump genegeerd worden.

VRIJE MEDIA

Vrije en onafhankelijke media zijn essentieel voor een gezonde democratie. Censuur, intimidatie en economische druk beperken de persvrijheid en controle over media door de overheid of machtige groepen, kan leiden tot eenzijdige berichtgeving en propaganda. Dit is wat we onder autoritaire regimes zien gebeuren waardoor het door de overheid gewenste beeld het enig is dat het volk te zien krijgt.

ECONOMISCHE ONGELIJKHEID

Grote economische ongelijkheid geeft politieke instabiliteit en het gevoel dat het systeem niet eerlijk is. Economische macht kan worden gebruikt om politieke invloed te kopen. Kijk naar de rol van Elon Musk in de VS. Er zijn stemmen die zeggen dat het kapitalistische economische model antidemocratisch is omdat het economische ongelijkheid creëert. Regels en wetten moeten hierin regulerend optreden binnen een democratie (minimumlonen, belastingen, mededinging etc.)

BETROKKENHEID

Wanneer burgers onvoldoende betrokken zijn, kunnen extremisme of ondemocratische partijen kansen krijgen om macht te grijpen. Technologische bedreigingen als cyberaanvallen op democratische instellingen en verkiezingssystemen ondermijnen het vertrouwen. Toezicht en bewaking door de overheid en dus ook privacy-schendingen beperken de vrijheden van burgers en creëren angst.

Een aantal van deze bedreigingen zijn op dit moment ook in Nederland al aan de orde met name desinformatie & propaganda en populisme. Maar ook vertrouwen in de overheid staat onder druk door af en toe falende overheid, denk aan ‘gas uit Groningen’ en ‘de toeslagen affaire’.

Hoewel de Nederlandse media in de rest van de wereld als zeer onafhankelijk wordt gezien (we staan in de top 10 van de World Press Freedom Index), zijn veel kranten en websites in handen van een paar grote bedrijven. Wat gebeurt er als die worden gekocht door een fascist? Niet te spreken van de sociale media. In de Volkskrant van 11 jan 2025 stond een interview met hoogleraar digitalisering Reijer Passchier over Meta (o.a. eigenaar van Facebook, Instagram en Whatsapp), “Factcheckers gaan de deur uit en zijn bedrijf gaat voortaan berichten toelaten die eerder nog werden geweigerd omdat ze haatdragend zijn tegenover kwetsbare groepen”. Voor de sociale media is het 5 voor 12.

Het beschermen van democratie vraagt waakzaamheid en betrokkenheid van ons burgers en sterke instellingen en wetten en regels die de democratische waarden en processen verdedigen.

Heersers weten hoe ze moeten manipuleren, zo zei Lenin: “*Een leugen die vaak genoeg verteld wordt, wordt op de duur zelf waarheid*”. Napoleon kon er ook wat van: “*Om geloofd te worden, hoeft men slechts de waarheid ongelooflijk te maken*”.

Liegende politici, misinformatie en populisme

Wat doen we tegen nepnieuws en misinformatie? De democratie heeft weliswaar mechanismen die de integriteit van politici waarborgen en leugens tegengaan maar is dit afdoende? Een aantal van deze mechanismen zijn:

- **Transparantie**, openbare toegang tot informatie (zoals de wet op openbaarheid van bestuur) maakt het gemakkelijker om beweringen van politici te controleren.
- Ook de **onafhankelijke media** spelen een cruciale rol in het controleren van politici en het blootleggen van onwaarheden.
- Daarnaast hebben we de **“feitencchecks”**. Organisaties en technische hulpmiddelen (zogenaamde fact-checking tools), kunnen hierbij helpen.
- **Wetgeving en Sancties** zijn een belangrijk middel, bijvoorbeeld om de sociale media te wijzen op hun verantwoordelijkheid om misbruik van de media aan te pakken.
- **Interactie** tussen politiek en burgers zou een mechanisme moeten zijn maar dit lijkt niet in de westerse cultuur te zitten.
- **Onderwijs en bewustwording**, onderwijs moet al vroeg kritisch denken en mediawijsheid bevorderen, zodat we beter in staat zijn om desinformatie te herkennen.
- Er zijn **ethische normen en gedragscodes**, voor politici en ambtenaren. Ook kennen we onafhankelijke instanties die

toezicht houden op het gedrag van politici en klachten van burgers kunnen onderzoeken.

Door deze maatregelen te combineren, kan een democratie beter bestand zijn tegen leugens en misinformatie en kan het vertrouwen van het publiek in het politieke systeem worden versterkt.

Vooraf op sociale media en internet worden we gebombardeerd met informatie waarvan we op het eerste gezicht niet kunnen beoordelen of het klopt wat er staat.

Er zijn verschillende tools en platforms beschikbaar voor fact-checking, zowel voor professionals als voor het algemene publiek. Er zijn websites voor Fact-checking, het lijstje hieronder is indicatief en snel aan veranderingen onderhevig:

- Snopes.com is één van de oudste en meest gerespecteerde fact-checking websites, gespecialiseerd in het verifiëren van geruchten, mythen en misinformatie.
- FactCheck.org is een project van het Annenberg Public Policy Center dat zich richt op het controleren van politieke claims en nieuwsberichten.
- <https://nieuwscheckers.nl/> dit zijn de fact-checkers van de universiteit van Leiden.
- PolitiFact is bekend om zijn "Truth-O-Meter", dat politieke uitspraken beoordeelt op waarheidsgehalte.
- <https://www.lochal.nl/factchecking> dit is de fact-check en verificatiedesk van Fontys Hogeschool voor Journalistiek in Tilburg, waar je in de kenniscloud vragen kunt stellen
- BBC Reality Check kan nieuws en claims verifiëren.

2. Er zijn ook gereedschappen voor sociale media:

- Twitter Advanced Search
- Facebook CrowdTangle

- Hoaxy: <https://www.unesco.org/en/world-media-trends/hoaxy> is een website van de UNESCO
- Facebook Fact-Checking Program, dit is een samenwerking van Facebook met onafhankelijke fact-checkers om misinformatie op het platform te identificeren en te verminderen.

3. Browser-extensies.

- NewsGuard is een browser-extensie die websites beoordeelt op betrouwbaarheid en transparantie.
- InVID & WeVerify zijn tools die helpen bij het verifiëren van video's en afbeeldingen, vooral nuttig voor het detecteren van deepfakes (gemanipuleerde filmpjes) en andere gemanipuleerde media.

4. Zoekmachines en databases.

- Google Fact Check Explorer, is een tool van Google waarmee je snel fact-checks kunt vinden over specifieke onderwerpen of claims.
- Wolfram Alpha, een computeralgebra-systeem dat feiten en data kan verifiëren, vooral nuttig voor wetenschappelijke en statistische claims.
- Waybackmachine, hier kun je de oudere versies van de webpagina's bekijken om de wijzigingen in de tijd te volgen.
- WHO heeft Mythbusters specifiek voor het opsporen van misinformatie over gezondheid

5. AI-gestuurde tools.

- ClaimBuster is een AI-tool die automatisch claims in teksten identificeert die mogelijk fact-checking vereisen.
- Full Fact, is een Britse organisatie die AI gebruikt om claims in nieuws en sociale media te analyseren en te verifiëren.

6. Educatieve bronnen.

- MediaWise is een initiatief van het Poynter Institute dat educatieve programma's aanbiedt om mensen te leren hoe ze misinformatie kunnen herkennen en fact-checken.

7. Internationale fact-checking-netwerken

- International Fact-Checking Network (IFCN) is een onderdeel van het Poynter Institute dat fact-checkers wereldwijd ondersteunt en die een gedragscode voor fact-checking heeft opgesteld.
- EuvsDisinfo is een initiatief van de Europese Unie om desinformatie over de EU te bestrijden.

Uit deze lijst blijkt dat er gereedschappen zijn voor fact-checking. Een aantal is specifiek voor journalisten en wetenschappers bedoeld en een aantal voor consumenten. Deze tools en platforms kunnen helpen bij het verifiëren van informatie en het bestrijden van misinformatie.

Het is echter een retorische vraag hoeveel gemiddelde gebruikers van sociale media hier gebruik van zullen maken. De media moeten dus ook gedwongen worden corrigerend op te treden en daarop aangesproken worden. Hierbij speelt de onafhankelijkheid van de media een belangrijke rol. Het mag duidelijk zijn dat de informatiebronnen van het Kremlin niet de meest betrouwbare informatie geven over politieke situaties in en buiten Rusland. Ook Twitter, tegenwoordig X genoemd, staat niet het rijtje van meest betrouwbare bronnen zo is gebleken. Zelfs de president van de VS heeft zijn eigen waarheid. Het is dus altijd belangrijk om kritisch te blijven en meerdere bronnen te raadplegen.

Onafhankelijke social media vereist een combinatie van technologische innovatie, regulering, educatie en alternatieve financieringsmodellen. Door gebruikers meer controle te geven en transparantie te bevorderen, kunnen sociale mediaplatforms minder afhankelijk worden van commerciële en politieke belangen.

Misinformatie in Nederland

In Nederland is het verspreiden van misinformatie op zichzelf niet strafbaar, maar er zijn wel situaties waarin het verspreiden van valse informatie juridische consequenties kan hebben. Dit hangt af van de context, de intentie en de gevolgen van de misinformatie.

- Smaad en laster is strafbaar onder artikel 261 en 262 van het Wetboek van Strafrecht.

- Ook haat zaaien is strafbaar, (artikel 137c en 137d). Hieronder valt ook het verspreiden van misinformatie die aanzet tot haat, discriminatie of geweld tegen bepaalde groepen (bijv. op basis van ras, religie, seksuele geaardheid).

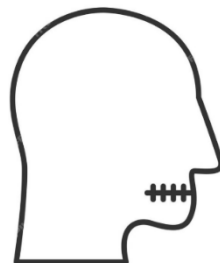
- Het verspreiden van valse informatie die onnodige paniek veroorzaakt (bijv. over een terroristische aanslag of een natuurramp) kan worden bestraft als "vals alarm". Dit geldt vooral als de informatie de openbare orde verstoort, artikel 158 Wetboek van Strafrecht.

- Bedreiging en intimidatie, artikel 285 Wetboek van Strafrecht, kan ook strafbaar zijn.

Wat opvalt is dat het verspreiden van valse informatie met de bedoeling om de verkiezingsuitslag te beïnvloeden **niet expliciet strafbaar is in Nederland**. Dit is duidelijk een gat wat gedicht moet worden. Alleen als de misinformatie valt onder smaad, laster of haat zaaien, kan het wel juridische gevolgen hebben.

Vrijheid van meningsuiting

Vrijheid van meningsuiting is een fundamenteel recht dat een basis is voor het functioneren van een democratie. Het is opgenomen in artikel 7 van de grondwet en artikel 10 van het Europees verdrag van de rechten van de mens. Het stelt individuen in staat om hun ideeën, meningen en kritieken te uiten zonder angst voor censuur of represailles. Maar deze vrijheid is niet absoluut, hij kent duidelijke grenzen om andere rechten en waarden te beschermen en om de democratische samenleving als geheel te waarborgen. Dit zijn de belangrijkste regels:

- Niet toegestaan zijn discriminatie en haat zaaien.
- Smaad laster en belediging.
- Aanzetten tot geweld of strafbare feiten,
- De openbare orde en nationale veiligheid mag niet in gevaar worden gebracht.
- Privacy is beschermd. Ook uitingen online vallen hieronder

De beperkingen hierop moeten in de wet staan en altijd proportioneel en noodzakelijk zijn, in overeenstemming met de democratische principes.

Handhaving hiervan is een balanceer-act op hoog niveau voor justitie maar is wel cruciaal voor het beschermen van de democratie.

Afsluitend kunnen we zeggen dat het na 80 jaar democratie en 80 jaar vrijheid niet vanzelfsprekend is dat dit zo blijft. In 1940-1945 waren we niet voorbereid op de aanval op onze democratie. Gelukkig hebben we onze vrijheid terugveroverd, met dank aan de geallieerden, maar wel tegen een hoge prijs. Laten we dat niet vergeten.

We moeten eraan werken, zodat ook de volgende generaties **in vrijheid** kunnen zeggen, democratie en vrijheid is het vechten waard.

